

Seijst

Uitgave van het Zeister Historisch Genootschap

2022-II

Willem Pijper
Zeist in Kuypers
Gemeente-atlas

Eerste elektrische auto
**Het servies van
Huis ter Heide**

willem pijp

wijn

fré cohen

van leer&co

Seijst

*Bulletin ter bevordering van de kennis
van de geschiedenis van Zeist*

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4x per jaar.

Jaargang 52 nummer 2. Juni 2022.

Drukwerk: Drukkerij Gregorius, Utrecht.

REDACTIECOMMISSIE

D. van de Kamp, mw. Fl. de Vrijer en
mw. M. Wagenaar, redacteuren en J.P. van
't Sant, hoofdredacteur.

VORMGEVING

M. Slappendel

REDACTIEADRES

Postadres: Postbus 342, 3700 AH Zeist

E-mail: info@zhg.nl

BIJDRAGEN AUTEURS

Informatie over het aanleveren van kopij:
www.zhg.nl

LEDENADMINISTRATIE

Aanmeldingen van nieuwe donateurs
en adreswijzigingen kunnen schriftelijk
worden gemeld via Postbus 342, 3700
AH Zeist. Het kan ook via het e-mailadres:
info@zhg.nl.

IBAN: NL95 INGB 0003 8403 83

WEBSITE

www.zhg.nl

Legaat of lijfrenteschening:

ANBI-beschikking

nummer 55 537

Seijst
2022
II-30

Willem Pijper

31

75 jaar geleden overleed compo-
nist Willem Pijper. Hij startte zijn
muzikale carrière met optredens als
pianist op de Berkenlaan in Zeist,
maar al gauw liet hij ook eigen
composities horen. In dit artikel
leest u daarover en over zijn verdere
loopbaan.

Zeist in Kuypers Gemeente-atlas

40

In 1868 verscheen een belangrijk
cartografisch werk: de Gemeente-
atlas. Jacob Kuiper tekende de
provincie- en gemeentekaarten van
Nederland. De auteur bespreekt de
totstandkoming en eigenaardighe-
den van de kaart van de gemeente
Zeist.

Eerste elektrische auto

46

Wist u dat Zeist een voorloperrol
had met een aantal vindingen? Zo
ook met de elektrische auto!

Het servies van Huis ter Heide

49

In de collectie van het ZHG bevinden delen van het servies van voormalig
hotel Huis ter Heide. In dit artikel meer hierover.

De (inter)nationale allure van de Zeistenaar Willem Pijper (1894-1947), componist

**Eerste
Kamermuziekavond**
in 't atelier aan de Berkenlaan
te geven op
Maandag 22 Dec. 1913,
des avonds te 8 ure,
door
Mej. SOPHIE D. T. BEIJEN,
sopraan, Utrecht,
en de H.H.
BERN. WAGENAAR,
viool, Arnhem.
OTTO v. KOPENHAGEN,
violoncel, Arnhem,
WILLEM F. J. PIJPER,
piano, Zeist.
Entrée f 1.—.
Diploma's en entrée's zijn nog tot
een zeer beperkt aantal verkrijgbaar
bij den heer S. J. TEVEL, Stations-
laan 2, te Zeist.

Weekbode Zeist,
20 december 1913.

Wim Jansen en Arthur van Dijk

In 2022 was het 75 jaar geleden dat op 19 maart de componist Willem Frederik Johannes Pijper (1894-1947) in Leidschendam overleed. Hij was tijdens zijn leven en de eerste 10 jaren na zijn dood een beroemdheid en werd beschouwd als een van de belangrijkste componisten van Nederland. Daarna verstomde de aandacht voor zijn leven en werk. Pas bij herdenkingsjaren, zoals die in 1994, werd er weer aandacht aan hem besteed en werd zijn werk uitgevoerd.

Vanaf 2010 doet de Vereniging van Eigenaars (VvE) van appartementenvilla Halewijn (het geboortehuis van Pijper) moeite om de betekenis van deze Zeister plaatsgenoot te markeren door middel van een plaquette aan de voorgevel, de uitgave in 2020 van een boek over de jeugd van Pijper en de geschiedenis van het huis, en het ondersteunen van muzikale en literaire activiteiten.

In dit artikel gaan we eerst in op de uitvoeringen van Pijpers muziek in Zeist in de periode 1913-1924 en hoe die in de pers werden ontvangen. Daarna besteden we aandacht aan de berichtgeving rond het overlijden van Pijper in 1947, zowel in de landelijke pers als plaatselijk. De berichtgeving verstomde in de loop van de jaren daarna, met een opleving rond 1994, waar

vooral in en rond Rotterdam en Zeist werd stilgestaan bij de honderdste geboortedag. Enige aandacht zal worden besteed aan de literaire kwaliteiten van Willem Pijper, waarna we ingaan op de pogingen om de plaats van Willem Pijper en diens geboortehuis in het huidige Zeist te markeren

Concertlocatie in het
kunstschildersatelier
Berkenlaan 1B, Zeist.

FOTOGRAAF ONBEKEND;
BEELDBEWERKING
BERT VAN DER HORST

Weekbode Zeist,
22 september 1915.

Nieuwe Societeit, Zeist.
Zaterdag 25 September 1915.

CONCERT,
te geven door het Symphonie Orchest der Belgische
Geïnterneerden uit de Legerplaats bij Zeist
met welwillende medewerking van:
Mejuffrouw E. J. A. van VLOTEN, pianiste.
den Heer J. TRIP, tenor.
" " MERLOT, baryton.
" " W. PIJPER, piano.

AANVANG 8 UUR 's AVONDS.
Entrée f 1.— per persoon.

Plaatsbespreking vanaf 23 September aan het ge-
bouw der Societeit alwaar ook entree kaarten ver-
krijgbaar zijn.
De opbrengst is bestemd voor het fonds ten
voordeele van de vrouwen der Geïnterneerden.
HET COMITÉ.

DE EERSTE UITVOE- RINGEN VAN PIJPERS MUZIEK IN ZEIST

Op 3 december 1913 was de volgende aankondiging in de *Weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstreken* te lezen:

'Eenige heeren alhier hebben het voornemen opgevat gedurende den winter 1913-1914 een 3 à 4-tal kamermuziek-uitvoeringen te geven in het kunstschildersatelier aan de Berkenlaan. In een ons toegezonden circulaire zeggen zij: "Ondergeteek-

enden veronderstellen dat juist in het intieme milieu dat dit ruime atelier biedt, deze muzikale kleinkunst bijzonder tot haar recht zal komen. De toehoorders zullen hier in de eerste plaats kennis maken met jonge artiesten, kunstbroeders en zusters aan het begin van hun loopbaan, zooals men mag veronderstellen dat de belangstelling voor kamermuziek in 't algemeen, het artistiek muziekleven te Zeist in 't bijzonder, nog in 't begin is van een tijdperk tot opbloeit. Doch ook artiesten van naam deden reeds toezegging van hunne mede-

werking. Zoo beloofde de Heer *Job. Zaagmans* zijn daadwerkelijke belangstelling.

Doch indien eendrachtig wordt samengewerkt, wanneer deze jongeren in heerlijk jeugdigen geven hun beste krachten in dienst van 't schoone vragen wij U ernstig, onthoud hen dan niet uwe belangstelling, maar steunt hen in hun streven. Want ware kunst veredelt zoowel beoefenaar als belangstellende.

Het programma, dat U op ieder der avonden wordt geboden, zal met zorg zijn samengesteld, in alle op-

zichten zal getracht worden te geven wat zoowel uitvoerenden als toehoorders waardig is. Vermoedelijk zullen werken van Mozart, Beethoven, Schubert, Schumann, Brahms, Strauss, Debussy etc. worden uitgevoerd. Als vermoedelijke datum voor de eerste soirée is voorloopig vastgesteld Dinsdag 23 december.

Daar het geenszins de bedoeling is van deze uitvoeringen een winstgevende affaire te maken is als tegemoetkoming in de noodzakelijk te maken onkosten de toegangsprijs gesteld op slechts f 2,50 voor de 3 à 4 avonden."

De circulaire is getekend door de heeren C. Jetses, W.F.J. Pijper, S.J. Tevel en J.A. Wolff.

Waar des winters op muzikaal gebied in Zeist, uitgezonderd de zo zeer gewaardeerde uitvoering van Toonkunst, ons slechts weinig wordt geboden, daar moet het voornemen van genoemde heeren van harte toe gejuicht worden.'

Het kunstenaarsatelier waarvan in het artikel sprake is behoorde toe aan de kunstschilder Simon Jacob Tevel (1883-1949), een huisvriend van de familie Pijper. Jan Abel Wolff (1870-1954) was de pianoleraar van Willem Pijper. De tekenaar Cornelis Jetses (1873-1955) kwam ook bij de familie Pijper aan huis. Hij tekende in 1912 een portret van Pijper op achttienjarige leeftijd. Joh. Zaagmans (1861-1944), oud-directeur stafmuziek van het 7e Regiment Infanterie, woonde enige tijd op Hoogeweg 28 bij de familie Pijper

en gaf daar ook vioollessen.

De 'heeren' gingen kennelijk voortvarend te werk, want op 20 december kon in het *Weekblad* de eerste kamermuziekavond al worden aangekondigd.

De *Weekbode* berichtte op 24 december 1913 enthousiast: 'Als hoofdnummer van den avond gold zeer zeker de *Fragmenten van het Trio op. 7*, eene compositie nog slechts in manuscript van den jeugdigen pianist W. Pijper. Had hij zich bij de begeleiding der vorige nummers wat bescheiden gehouden, hier trad hij meer op den voorgrond en vuurde zijn medespelers aan. (...) Moge het streven van deze enkelen de dank en de medewerking ondervinden van het Zeister kunstlievend publiek. En als spoedig het kunstschildersatelier-muziekzaaltje 'te klein' mocht blijken, wie helpt Zeist dan aan een flinke concertzaal?'

De eerstvolgende uitvoering was

op 25 januari 1914. Uitvoerenden waren hier Wouter Renaud (tenor), Arnold Wagenaar (piano) en Bernard Wagenaar (viool).

De derde en tevens laatste uitvoering van het seizoen 1913/14 werd gegeven op 2 april 1914. In de aankondigingen van de Zeister Weekbode werd vermeld dat kaarten à f 1,00 verkrijgbaar waren bij boekhandel J.F. Marsman in de Dorpsstraat. In het atelier aan de Berkenlaan, dat volgens de Weekbode niet alleen een lust was voor het oor, maar ook voor het oog, traden op Bernard Wagenaar (viool), Joh. Zaagmans (altviool), Otto van Koppenhagen (cello) (1895-1978) en Willem Pijper (piano). Over Pijper schreef de Weekbode: 'De pianist speelde een ballade en een intermezzo resp. in G. mol en B. mol van Joh. Brahms. Deze waren evenals vorige malen toen wij hem hoorden, een bewijs welke vorderingen deze jonge pianist heeft gemaakt en met welken ernst hij zijn studie opneemt. Zoo voortgaande

NED. BOND VOOR VROUWENKIESRECHT.
Donderdag 10 Februari hoopt MEJ. C. STAAS in de groote zaal van de Societeit te spreken.
Wat leert de Wereldoorlog aan de Vrouw.
Met welwillende medewerking van:
Mej. M. v. d. BRINK, (zang) en den Heer WILLEM PIJPER (piano).
Aanvang half acht. Vragen kunnen schriftelijk ingediend worden.
Entrée 10 cents.

Weekbode Zeist,
26 januari 1916.

**Pijper cartouche in
het Concertgebouw.**

FOTO ARTHUR VAN DIJK

zal hij het zeer zeker ver brengen en kunnen wedijveren met eerste kunstbroederen. (...) het mag voor de heeren organiseerders dezer soirées zeker een verblijdend verschijnsel zijn dat de belangstelling voor deze kamermuziekuitvoeringen steeds toeneemt. Alle beschikbare plaatsen waren ditmaal bezet. En waar dit de laatste der reeks soirées in dit seizoen is geweest, kunnen wij niet nalaten een woord van waardering en dank uit te spreken voor alle moeite en tijd die deze heeren zich hebben getroost in hun streven om velen een kunstgenot te verschaffen.'

In het daarop volgende seizoen is de kamermuziekserie niet gecontinueerd, maar blijft Pijper wel optreden in Zeist. Op 21 februari 1915 verleende hij zijn medewerking aan de muzikavond, die door de commis-

sie voor maatschappelijk werk van de Nederlandse Protestantenvbond, afdeling Zeist, Driebergen e.o. werd gegeven in het kerkje aan de Kerkweg. Andere musici waren Jet van den Brink (zang), E. Gerst (cello), ds. Jongkees (viool) en G.H. ten Katen (orgel). Over het pianospel van Pijper lezen wij in de *Zeister Courant* van 6 maart 1915: '(...) begeleid werden door onzen plaatsgenoot de heer W.F.J. Pijper, die dit op voortreffelijke wijze deed. Deze pianist gaf bovendien nog *Thema met Variaties* uit opus 26 van Beethoven waarbij de vele technische moeilijkheden, daarin voorkomend, op gemakkelijke wijze genomen werden.'

Op donderdag 15 juli 1915 slaagde, aldus een bericht in de *Weekbode* van 17 juli, W.F.J. Pijper voor het theoretisch gedeelte van het examen

der Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst.

Op zaterdag 25 september 1915 verleende hij zijn medewerking aan een concert in de Nieuwe Sociëteit aan de Slotlaan, hoek 2^e Hogeweg, waarvan de opbrengst bestemd was voor het fonds ten behoeve van de vrouwen van de Belgische geïnterneerde militairen. Het concert werd gegeven door het Symphonie Orchest der Belgische Geïnterneerden uit de Legerplaats bij Zeist, bestaande uit elf personen. Behalve Pijper verleenden ook mevrouw B.J.A. van Vloten, pianiste, J. Trip, tenor en R. Merlot, bariton, hun medewerking.

Op 10 februari 1916 organiseerde de Nederlandse Bond voor Vrouwenkiesrecht een voordracht door Mej. C. Staas met als titel 'Wat leert de Wereldoorlog aan de Vrouw?' een en ander met welwillende medewerking van Mej. M. van den Brink (zang) en de heer Willem Pijper (piano) en op zondag 20 februari speelde hij opnieuw voor de commissie voor maatschappelijk werk van de Nederlandse Protestantenvbond, afdeling Zeist, Driebergen e.o., nu samen met de reeds genoemde Sophie Beijen, Bernard Wagenaar en Otto van Kopenhagen.

Op Tweede Kerstdag 1916 werd 's middags een concert van gewijde muziek gegeven in het Gebouw van de Protestantenvbond in Zeist. De zangeressen Lise Ohms en Rose Schönberg werden op het orgel

begeleid door Pijper, die ook solo-werken ten gehore bracht. Kaarten à f1,- waren onder andere verkrijgbaar bij boekhandel Marsman. Op het programma stonden werken van Brahms, Händel, Bach, Stradella, Peter Cornelius, Franck, e.a. Uit de recensie van 'G' op 30 december in de Zeister Courant bleek de zaal sober gevuld. De recensent had liever een concert gehad met een vleugel beneden, in plaats van orgelbegeleiding, '(...) daar de stand der zangeressen boven zeer ongunstig was. Zeer hinderlijk was vooral bij de eerste nummers vóór de pauze het gerommel veroorzaakt door de voetklavieren. Waren de bewegingen van de heer Pijper wat driftig? (...) De Heer Pijper speelde op verdienstelijke wijze twee orgelnummers, zijn begeleiding was zeer correct en te prijzen.'

Het was een van Pijpers laatste concerten in Zeist. Zijn ambities lagen elders en reikten hoger. Hij benaderde reeds als leerling van het Toonkunst-Conservatorium Utrecht dirigenten als Jan van Gilse (1881-1944) en Willem Mengelberg (1871-1951),

hetgeen leidde tot premières van zijn eerste grote orkestwerken door het Concertgebouworkest: *Fêtes Galantes* uit 1916 en zijn *Eerste Symfonie* uit 1917. Vanaf 1917 schreef hij muziekrecensies voor het *Utrechtsch Dagblad*. Pijpers wapen was volgens Simon Vestdijk 'superieur' een geestelijk wapen, genaamd de Tong, en de daar enigszins aan verwante Pen. Hij spaarde niets en niemand in zijn kritische recensies, ook niet Jan van Gilse, chef-dirigent van het Utrechtsch Stedelijk Orkest. Dat leidde tot hetgeen later de 'Utrechtse Muziekoorlog' is genoemd. Op het conservatorium leerde hij Annie (Annetta Wilhelmina Maria) Werker (1893-?) kennen, die daar piano en zang studeerde. Na hun huwelijk op 22 augustus 1918 trokken ze in het zogenaamde Houten Huis in Bilthoven, de koetsierswoning van Villa Waldo, het ouderlijk huis van Annie Werker. Willem Pijper vertrok voorgoed uit Zeist. In 1930 werd hij directeur van het Toonkunst-Conservatorium en de Toonkunst-Muziekschool van Rotterdam. Dat bleef hij tot zijn dood op 19 maart 1947.

WILLEM PIJPER OP HET TOPPUNT VAN ZIJN ROEM

Muzikaal Nederland reageerde geschokt op zijn dood. Al op 8 mei 1947 werd tijdens een herdenkingsconcert door het Concertgebouworkest onder leiding van Eduard van Beinum (1900-1959) de cartouche met zijn naam op het balkon onthuld, te midden van die van muzikale reuzen.

'Zware slag treft muzikleven van Nederland' kopt *Het Parool* op 20 maart 1947. 'Meest vooraanstaande componist', meldt *De Waarheid* op 21 maart. 'Vluchtige ontmoetingen met zijn genius' kopt het *Algemeen Handelsblad* op 6 april en 'Respect voor zijn kunst zal toenemen' meldt *Trouw* op 10 mei 1947. In 1952 (13 oktober) besloot de gemeenteraad van Zeist om Willem Pijper in het straatbeeld op te nemen; er komt een Willem Pijperlaan en een Willem Pijperplein. Talloze andere gemeenten volgden. In 1954 kreeg Pijper zelfs een plaats op een van de zomerpostzegels, naast Nijhoff, Berlage, Huizinga en Vincent van Gogh.

**Zomerpostzegelserie
1954. Ontwerp:
André van der Vossen.**

BEELDBEWERKING BERT
VAN DER HORST

**Theo van de Vathorst
1981.**

FOTO TIVOLI/VREDENBURG

Tot in de jaren 60 is de muziek van Pijper niet weg te denken uit de concertprogramma's. Ook Pijpers enige voltooide opera *Halewijn* uit 1933 werd wederom opgevoerd. De Nederlandse Opera bracht in 1952 in het kader van het Holland Festival een nieuwe encensering op de planken. Er werden in vier grote steden voorstellingen gegeven. Johan de Meester (1897-1986) regisseerde deze serie. Maar dan is het ineens met zijn roem gedaan. In de zestiger jaren bevrijdde de Aktie Notenkraaker het Nederlandse muzikleven van gezapigheid en stilstand en werd Willem Pijper doelwit van o.a. Reinbert de Leeuw (1938-2020), die in 1966 in *De Gids* een artikel plaatste onder de titel 'Het einde van een mythe'. In zijn uitgave van de brieven van Willem Pijper, schrijft Arthur van Dijk in 2019: 'Het is bijna vijftig jaar later als Reinbert de Leeuw in oktober 2015 met het

Willem Verbon 2001.

FOTO JAN HIDDINK

Seijst
2022
II-36

Rotterdams Philharmonisch Orkest een magistrale uitvoering geeft van Pijpers *Derde Symfonie*. In het licht van de eeuwigheid ...'

Het wordt stil rond de componist en zijn werken. Er werd in 1981 nog een portretbuste van de hand van Theo van de Vathorst (1934-2022) geplaatst in Muziekcentrum Vredenburg. Die is in 2014 herplaatst in Tivoli/Vredenburg. En er kwam een bronzen beeld van Pijper op de Kop van Zuid te Rotterdam, gemaakt door Willem Verbon (1921-2003) in 2001 in de vorm van een reliëf op de gevel van Humanitas. Dat was het wel zo'n beetje.

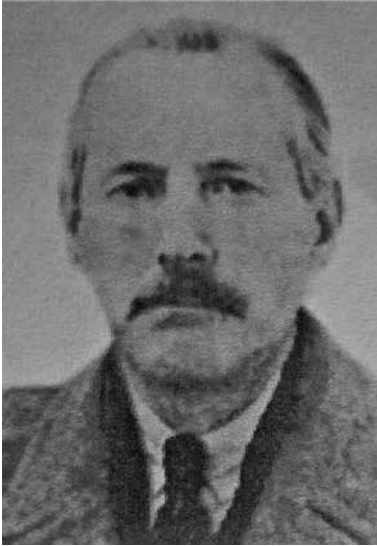
Die portretbuste van Van de Vathorst is op het eerste gezicht vreemd (lijkt niet op Willem Pijper volgens

velen). Toch is het wel degelijk de persoon. Zie de foto in het *Erfgoednieuws* 2017 van de Erfgoedvereniging Leidschendam. Een jaar later heeft Van de Vathorst Pijper nogmaals vastgelegd in een buste, die nu in het bezit is van het Museum Beelden aan Zee. De titel is: 'Portret van (...) Willem Pijper (...) als Automobilist (Motorist)'. De fascinatie van Pijper voor (dure en snelle) auto's is bekend.

OPLEVING IN 1994, LANDELIJK EN PLAATSELIJK

Op 8 september 1994 noteerde Franz Straatman in het dagblad *Trouw*: 'Het merkwaardigste "jubileum" in de Nederlandse muziekgeschiedenis denkbaar, wordt vandaag herdacht. Op 8 september 1894 werd in Zeist de componist Willem Pijper gebo-

ren. Herdenkingen rond zijn eeuwfeest zetten vorige week al in met de uitvoering van zijn opera *Halewijn* in Rotterdam op 30 augustus, en in Amsterdam en Eindhoven’.

Er verscheen in Rotterdam een publicatie over Willem Pijper en het tijdschrift *De Muziek*, het Schönberg Kwartet voerde op 8 september in de tuinzaal van Museum Boymans Van Beuningen Pijpers vijf strijkkwartetten uit en er werd met concerten in het Rotterdams Conservatorium (9-10 sept) en De Doelen (11 sept) de rol van Pijper als leermeester en het werk van zijn leerlingen belicht. Op 30 oktober werd in het kader van de zondagochtendconcerten in het Concertgebouw zelfs de obscure, onvoltooide opera *Merlijn* uitgevoerd door het Radio Filharmonisch Orkest onder leiding van David Porcelijn (1947).

In *Trouw* ging Straatman verder: ‘Zeist blijft niet achter: een speciaal comité staat garant voor een concert in het Zeister Slot onder het motto: “Pijper als motor van een generatie”. Aangezien oud-leerling Hans Henkemans ([dan] inmiddels 81) een toespraak houdt en het programma door een trio van fluit, basklarinet en piano, aangevuld met een sopraan, fiks van lengte is, begint de avond om 19.30 uur. Op precies datzelfde tijdstip moet in Amsterdam de glazen zaal in de Beurs van Berlage vollopen voor een “Jan van Gilse-gala”. Want vandaag is het vijftig jaar geleden dat de componist Jan van Gilse overleed. Ook hij wordt “ingeleid”, door een oud-vriend, Marius Flothuis ([dan] inmiddels 80). Uit deze data en leeftijden blijkt dat we afdalen in de bijna voltooid verleden tijd, die juist vandaag even actueel wordt. Want groter doods-vijanden dan Jan van Gilse (11 mei 1881 – **8 september** 1944) en Willem Pijper (**8 september** 1894 – 19 maart 1947) zullen er niet makkelijk te vinden zijn. Zij gunnen elkaar zelfs de herdenkingsdag niet. (...) In Zeist klinken vanavond een heleboel Nederlandse componisten, maar Van Gilse is er niet bij. In Rotterdam heeft het conservatorium twee concerten in zijn Willem Pijperzaal, met allerlei Nederlanders, maar geen Van Gilse! En in Amsterdam klinkt vanavond alleen Van Gilse. Zo actueel is dat karkas (bedoeld wordt hier de zogenaamde ‘Utrechtse muziekoorlog’; dirigent van Gilse versus criticus Pijper, *WJ/AvD*) uit 1920!’

Ook na het concert op **8 september** in het Slot Zeist, pakte men in Pijpers geboortedorp groots uit. Er waren vervolgcconcerten in het Beauforthuis en in het Slot Zeist. Ton Hartsuiker (1933-2015) gaf een inleiding over Pijper en zijn betekenis voor het Nederlandse muziekleven. Op 25 november werd in het vernieuwde Figi de Willem Pijperzaal in gebruik genomen met muziek van Pijper en zijn leerlingen. In de Vleugelgalerie van Slot Zeist werd door de Van de Poll Stichting [nu ZHG] een tentoonstelling (2 t/m 14 september) ingericht *Rondom Willem Pijper 1894-1994*. Landelijk werd er aandacht besteed aan de feestelijkheden, onder anderen door het *Limburgs Dagblad* op 18 januari en door de *Provinciale Zeeuwse Courant* op 11 februari. Bij de ingang van de Willem Pijperzaal werd een bronzen kop van de componist geplaatst, gemaakt door de kunstenaar Ellie Hahn.

**Erfgoed Nieuws,
Leidschendam 2017**

**Theo van de Vathorst
1982: Willem Pijper als
automobilist.**

FOTO MUSEUM BEELDEN AAN
ZEE, SCHEVENINGEN

Ellie Hahn, Figitheater.

FOTO WIM JANSEN

Affiche Wagnervereniging, 1933

(75 x 120 cm).

Ontwerp: Fré Cohen.

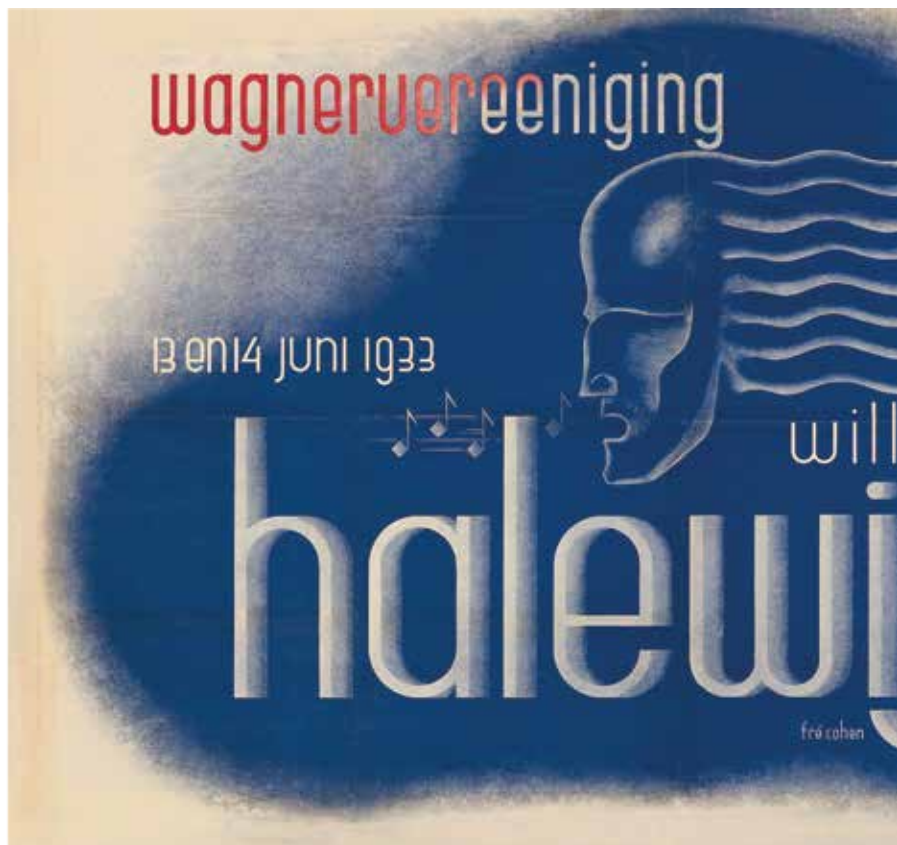
BEELDBEWERKING

BERT VAN DER HORST

Bas van Putten blikte in *Het Parool* van 26 augustus 1994 onder de titel 'En maar schelden, En maar schelden' somber vooruit: 'Ook later in het seizoen klinkt nog hier en daar een Pijper, en als dat allemaal achter de rug is, gaat de jubilaris terug naar waar hij hoort: in het vergeetboek. Rust zacht, Willem, en zeg ze allemaal nog es flink de waarheid in de hemel'.

Na 1994 verplaatste de aandacht zich naar de literaire kwaliteiten van Pijper. Als dagbladcriticus en essayist legde hij een meedogenoze schrijf- en discussiestijl aan de dag. De schrijver Simon Vestdijk (1898-1971) had dat talent al eerder onderkend en noemde hem een dierbare trawant. Hij wijdde al in 1962 een hoofdstuk in *Gestalten tegenover mij* aan Willem Pijper: 'Bij Pijper was het wel zo, dat men na de eerste of tweede maal zijn behuizing

licht gewapend moest betreden.' In *Het Papieren Gevaar*, de verzamelde geschriften van Pijper, in 2012 bijeengebracht en geannoteerd door Arthur van Dijk, is volgens een recensent '(...) in de tweeduizend pagina's geen slechte zin te vinden.'

RECENTE AANDACHT VOOR WILLEM PIJPER

Vanaf 2010 doet de VvE *Halewijn* moeite om Willem Pijper en diens geboortehuis aan de 2e Hogeweg 10-32 meer bekendheid te geven. In

2013 is een oorspronkelijk affiche voor de opera *Halewijn* uit 1933, ontworpen door Fré Cohen (1903-1943), aangekocht en in de hal van het complex aangebracht.

En er is in 2014 een plaquette op de voorgevel aangebracht, onthuld door de toenmalige wethouder cultuur, Marcel Fluitman. Tevens is de naam 'Halewijn' aangebracht op de zijgevel, in dezelfde belettering als het affiche in de hal.

In september 2015 heeft de VvE Halewijn een huiskamerconcert *Willem Pijper en Tijdgenoten* georganiseerd, waarin bewoonster Lucie Spreij (sopraan) en haar zus Els (mezzo) een aantal liederen van Willem Pijper (onder anderen uit *Vieilles Chansons de France*, 1918) ten gehore hebben gebracht. In 2020 hebben de auteurs van dit artikel een boek uitgebracht, *Willem Pijper, Halewijn en Zeist*, dat onder andere de geschiedenis van het geboortehuis bevat, van de bouw in 1891 tot en met de oplevering van

het huidige complex in 1998. In 2022 zullen – ter gelegenheid van het 75^e sterfjaar – een aantal composities van Pijper ten gehore worden gebracht, net als in 1994 in het Beauforthuis en in het Slot Zeist. In Rotterdam werd in februari Pijpers *Tweede Symfonie* door het Rotterdams Philharmonisch Orkest uitgevoerd met een herneming in september in de Berlijnse Philharmonie. *De auteurs zullen de Van de Poll-lezing op 12 sep 2022 om 20 uur wijden aan Willem Pijpers.*

Literatuur

Zie de ZHG-site: www.zhg.nl/downloads.

**Plaquette voorgevel
2^e Hogeweg 10-32.**

FOTO HANS VAN DE KANT

**Woonhuis Hendrik
Marsman aan de
2^e Dorpsstraat 34:
de nieuwe plaquette.**

FOTO WIM JANSEN

Zeist in de gemeenteatlas van Jacob Kuyper

Fig.1 Jacob Kuyper, tekenaar-redacteur van de *Gemeente-atlas van Nederland*.

WIKIPEDIA

Kees Floor

Rond 1868 verscheen de *Gemeente-atlas van Nederland*. Daartoe waren alle toenmalige gemeenten in kaart gebracht. De kaartjes, getekend door Jacob Kuyper, genieten grote bekendheid, mede door het verschijnen van herdrukken in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. Bij zo'n groot project zijn fouten of omissies haast onvermijdelijk. We komen die helaas ook tegen op het kaartje van de gemeente Zeist.

Jacob Kuyper (1821-1908) was aardrijkskundige, cartograaf, tekenaar-redacteur en medeoprichter van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (fig. 1). Hij stelde in de

periode 1857-1880 verscheidene atlassen samen, waaronder de bekende *Gemeente-atlas van Nederland*. De kaartjes die hij hiervoor tekende, werden onder andere gebundeld per provincie, maar waren ook los

verkrijgbaar. Ze werden uitgegeven door Hugo Suringar (1834-1911) te Leeuwarden, die daar een boekhandel, uitgeverij, drukkerij en veilinghuis had.

Suringar begon in 1864 met het

aan de man brengen van Kuypers gemeentatlas of onderdelen daarvan. De kaartjes van de Utrechtse gemeenten, waaronder Zeist (fig. 2), zijn te vinden in het zesde deel. Deze uitgave bevat verder nog een overzichtskaart van de provincie (fig. 3), maar geen tekst, behalve op het titelblad (fig. 4) en de pagina met de inhoudsopgave.

De eerste oproep tot voorintekening vermeldde nog 1138 verschillende kaartjes voor heel Nederland. Uiteindelijk zouden het er 1205 worden, inclusief de overzichtskaarten per provincie.

WEGEN

Kuyper baseerde zich bij het vervaardigen van zijn kaartjes op reeds bestaande kaarten, zoals de topografische kaart en de officiële provinciekaart van Kips en Nunnink. Hij maakte daarvan naar eigen zeggen een verbeterde kopie, waarbij hij de opmerkingen van burgemeesters, die een conceptkaartje toegezonden hadden gekregen, zoveel mogelijk benutte. Overigens was het lang niet in alle gevallen gemakkelijk om 'van die drommelsche burgemeesters' antwoord te krijgen op de verzoeken om duidelijke verbeteringsuggesties aan te leveren.

De kaartjes van de gemeentatlas bevatten aanduidingen van onder andere wegen, spoorwegen, voetpaden, rivieren en vaarten, soms ook sluizen. De Koppelsluis in de *Biltsche Vaart (Zeistergrift)* is echter niet ingetekend. Bij wegen maakte Kuyper een onderscheid tussen ge-

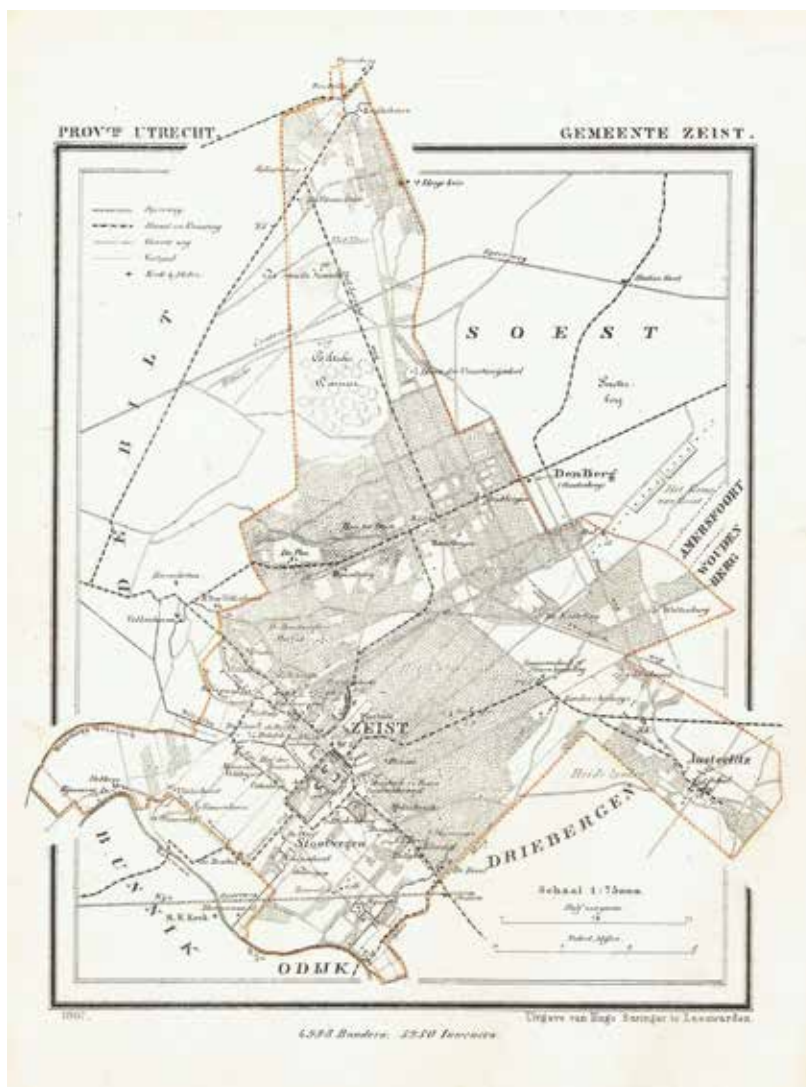

Fig.2 Kaartje van de gemeente Zeist door Jacob Kuyper. Datering:1867; er circuleert ook een versie uit 1875.

COLLECTIE ZHG

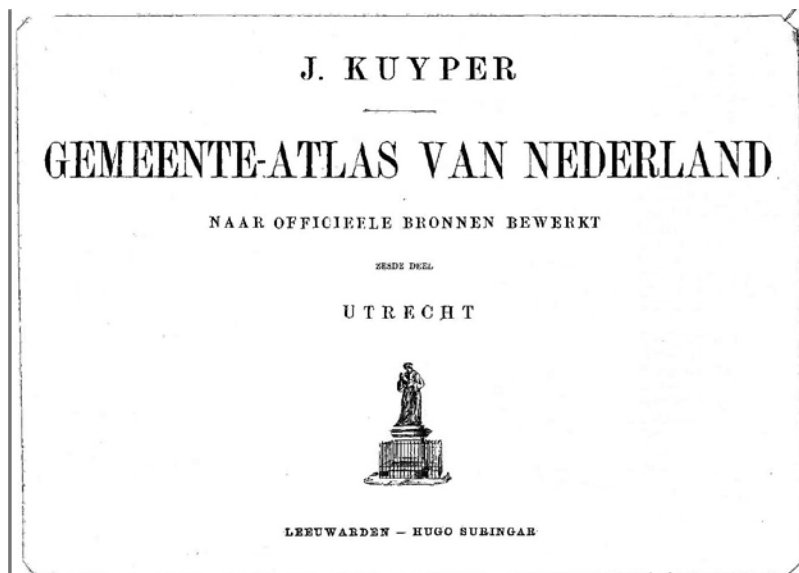
Fig.3 Overzichtskaart van de Provincie Utrecht uit de Gemeente-atlas van Nederland, zesde deel, Utrecht. Datering: 1866. Er circuleren ook recentere versies uit 1875 en 1877 met een inwonertal van 174 000 in plaats van 160 000. De gemeentegrenzen zijn aangegeven met stip-pellijnen. De namen van plaatsen die zijn aangeduid met open rondjes, zijn tevens gemeentenamen.

BEELDBANK REGIONAAL
ARCHIEF ZUID-UTRECHT
LeW_5D3_17677

Fig.4 Titelblad van de Gemeente-atlas van Nederland, zesde deel, provincie Utrecht.

BEELDBANK REGIONAAL
ARCHIEF ZUID-UTRECHT
LeW_5D3_17677

wone wegen, destijds zandwegen, en wegen met een verharding van straatstenen, puin of grind. Voor het gebruik van verharde wegen moest veelal tol worden betaald als bijdrage in de kosten van aanleg en onderhoud. Ook enkele van deze tollens zijn op het kaartje van Zeist terug te vinden. Het gaat om de tollens aan de Utrechtseweg bij *Scherweide* [sic], aan de Woudenbergseweg bij de *Krakeling*, aan de Voorheuvel en aan de *Odijker Steeg* (nu: Odijkerweg). Opmerkelijk is het ontbreken van de rijkstol aan de Amersfoortseweg in Huis ter Heide. Ook een tol aan de Dolderseweg in Den Dolder is niet aangeduid.

SPOORWEGEN

In de tijd waarin Kuiper zijn kaartjes tekende, werd ook gewerkt aan de aanleg en de uitbreiding van het Nederlandse spoorweginet. De kaarten

waarop Kuiper zijn gemeentekaartjes baseerde, waren daardoor mogelijk niet altijd actueel. Hij vroeg zijn informanten dan ook vaak naar de precieze ligging en richting van de spoorlijnen.

Een van de oudste spoorlijnen in Nederland is de Rijnspoorweg [liep uiteindelijk van Amsterdam, via Utrecht en Arnhem, naar het Duitse Elten]. Het gedeelte daarvan tussen Utrecht en Driebergen werd in gebruik genomen in 1844; tegelijkertijd werd ook het station Driebergen geopend. Toen Kuiper zijn kaartjes tekende was het station inmiddels omgedoopt tot station Zeist-Driebergen [1864; in 1904 werd de naam weer aangepast naar 'Driebergen' en in 1948 kreeg het station de huidige naam 'Driebergen-Zeist']. Op het kaartje bevinden de spoorlijn en het station zich onderaan. Het traject Utrecht-Amers-

foort van de Centraalspoorweg tussen Utrecht en Zwolle / Kampen werd in gebruik genomen in 1863. In datzelfde jaar werd onder andere het op de kaart aangegeven station Soest (later Soestduinen, thans opgeheven) geopend. De stopplaats Dolderseweg, later station Den Dolder, kwam pas in gebruik in 1895 en kon dus nog niet aangegeven worden op de Kuiperkaartjes van 1867. De spoorlijn is aangeduid bovenin het Kuiperkaartje van Zeist.

BEBOUWING

Verder staat op de kaartjes uit de gemeenteadatlas bebouwing aangegeven. Volgens recensies uit die tijd werden leerlingen van scholen die de kaartjes in hun lessen gebruikten, heel enthousiast als ze hun eigen woning op een kaartje konden terugvinden. Er zijn in Zeist uiteraard talrijke landhuizen vermeld, waaronder het *Hof der Moravische Broeders* (Slot Zeist), Beek en Rooyen, Sparrenheuvel, de Breul en Molenbosch.

Het Kuiperkaartje toont verder twee molens: 't Klompje aan de Koppeldijk en De Hoop aan de Voorheuvel. Laatstgenoemde molen brandde overigens af in 1867, het jaartal dat ook is te vinden op het Kuiperkaartje van Zeist. De kaart zal echter eerder zijn getekend, want in een brief van 19 januari 1866 aan zijn uitgever schrijft Kuiper dat hij de provincie Utrecht af heeft.

KAARTSCHAAL EN DATERING

Elke 19^e-eeuwse gemeente kreeg

een eigen kaartblad. Doordat niet iedere gemeente even groot was en de vorm van het grondgebied nu eens compact en dan weer langgerekt, is de schaal van de kaartjes variabel. Zeist werd getekend op een schaal van 1:75.000, bij de buurgemeenten (zie fig. 3) varieert de schaal van 1:25.000 (Odijk) tot 1:100.000 (Woudenberg). Nog weer kleiner dan Odijk was Rijsenburg, later opgegaan in Driebergen; het werd weergegeven op een schaal van 1:15.000.

Om bij het gebruik van een variabele schaal toch een indruk te kunnen krijgen van de grootte en het belang van de gemeenten, werden de oppervlakte en het aantal inwoners vermeld. De oppervlakte was te vinden in gegevens van het kadaster. Inwoneraantallen waren gebaseerd op de resultaten van de volkstelling van 1859, waarbij de getallen doorgaans naar boven werden afgerond of bijgesteld.

De kaartjes van de gemeenteatlas zijn veelal voorzien van een jaartal, meestal uit de periode 1865-1869. *'Deskundigen leggen kaarten zonder jaartal als spelerei naast zich. Het jaartal is een ijkteken, dat op zulke blaadjes als de gemeente-atlas ternauwernood mag ontbreken'*, zo schreef Kuyper aan zijn uitgever om hem van het belang ervan te overtuigen. Het kaartje van Zeist is van 1867 (fig.2); daarnaast circuleert er een tweede versie uit 1875. De overzichtskaart van de provincie Utrecht bevat het jaartal 1866; er zijn verder versies in omloop uit 1875 en 1877.

Ook is er een versie zonder jaar.

INKLEUREN

Vanuit zijn woonplaats Amsterdam stuurde Kuyper de gereed gekomen kaartjes in pakketjes naar zijn uitgever in Leeuwarden; hij kreeg f 2,50 per kaartje. De kaartjes werden in koper gegraveerd, gedrukt in zwartwit en vervolgens opgezonden naar een kleurderij, bijvoorbeeld die van G.J. Geestman uit Amsterdam of van J.J. Sleijser uit Leiden. Het gebruik van kleur had voor zowel de auteur (*'het zal wonderen doen voor het oog'*) als voor de uitgever een hoge prioriteit. Suringar had eerst nog onderzocht of de inkleuring mechanisch kon geschieden, maar commercieel haalbare druktechnieken die de gewenste kwaliteit leverden, waren destijds nog niet beschikbaar. Daarom moest het inkleuren met de hand gebeuren, in het geval van de hierbij getoonde kaartjes veelal door kinderen. Pas in 1874, dus na het verschijnen van het Utrechtse deel van de *Gemeente-atlas van Nederland*, trad het 'kinderwetje van Van Houten' in werking; de Arbeidsinspectie die op naleving ervan toe moest zien, werd ingesteld in 1890. Wie alleen producten wil kopen die op een menswaardige manier en zonder kinderarbeid zijn vervaardigd, moet de Kuyperkaartjes dus links laten liggen.

TWEE OF DRIE KLEUREN

De kleurderij van Geestman kreeg f 2,25 per duizend gekleurde exemplaren, die van Sleijser was nog iets

duurder. Om de kaartjes te verlevendigen werden de gemeentegrenzen, die met streepjeslijnen waren aangegeven, geaccentueerd met twee kleuren, aan de binnenzijde een andere dan aan de buitenzijde. De gekozen kleurencombinaties liggen niet vast, maar kunnen bij verschillende edities van de kaartjes variëren. Zo zijn bijvoorbeeld de gemeentegrenzen op het hier getoonde kaartje van Zeist uit 1867 aan de binnenzijde rood ingekleurd en aan de buitenzijde geel (fig. 5).

Grenzen met gemeenten buiten de eigen provincie kregen aan de buitenzijde een andere kleur dan grenzen met de overige buurgemeenten. Op het kaartje van de gemeente

Fig.5 Detail uit figuur 2.

Fig.6 Uitsnede uit het kaartje van de gemeente Leusden. Datering 1867. De grens met Barneveld in de provincie Gelderland heeft een andere kleur dan de grenzen met Utrechtse buurgemeenten.

BEELDBANK ARCHIEF
EEMLAND 1001_538

Fig.7 Uitsnede uit het vernieuwde, enigszins verkleurde kaartje van Zeist uit 1875.

De naam Baarn, die op de kaartversie uit 1867 nog ontbrak, is nu toegevoegd.

Volgens het kaartje zou de Embranchementsstraatweg (Nu: Embranchementsweg) ressorteren onder Baarn in plaats van onder Zeist.

COLLECTIE ZHG

Zeist, die nergens grenst aan een andere provincie, is dat niet te zien; voor voorbeelden moeten we uitwijken naar buurgemeenten, bijvoorbeeld Leusden (fig. 6). De kleur van de gemeentegrenzen is daarop aan de binnenzijde geel, aan de buitenzijde groen, behalve bij de grens met de in de provincie Gelderland gelegen buurgemeente Barneveld, waar voor rood aan de buitenzijde is gekozen.

Suringar en Kuypers waren trouwens lang niet altijd te spreken over de 'soms grenzeloze slordigheid' waarmee werd ingekleurd, het gebrek aan sprekende kleuren, de geringe variatie in gekozen kleuren en de vele gevallen waarin de aanduiding van de grenzen afweek van het meegeleverde voorbeeld. Soms maakt de grilligheid van de grenzen het de kleurders wel erg moeilijk, zoals bij de grens met De Bilt bij de *Biltse Vaart (Zeistergrift)* (fig. 5) of bij het huis Den Dolder in het uiterste noorden van de gemeente (fig. 7). Ook de bochten in de provinciegrenzen bij Nieuw-Loosdrecht, De Vuursche, Hoevelaken en Scherpenzeel zouden ongetwijfeld met meer zorg kunnen zijn ingekleurd. (fig. 3).

LEVERING

Na het inkleuren gingen de pakketten kaartjes weer terug naar

Leeuwarden, van waaruit ze werden verspreid aan de intekenaren of verzonden naar nieuwe klanten: ambtenaren en besturen, particulieren en andere geïnteresseerden, maar ook scholen, die losse kaartjes van de eigen gemeente tegen een gereduceerde prijs konden inkopen. De volledige atlas met 1205 kaartjes kostte in 1871 ongeveer zeventig gulden [gelijk aan plm. € 800 nu]; een atlas van de provincie Utrecht met 74 kaartjes kwam op zo'n zes gulden. De kaartjes en atlassen worden tegenwoordig nog steeds door verscheidene antiquairs aangeboden, maar dan tegen aanzienlijk hogere prijzen dan destijds.

WEGEN EN WATERLOPEN ALS GEMEENTEGRENZEN

Kuypers besteedde veel aandacht aan de gemeentegrenzen. De grenzen, zoals hij die met streepjeslijnen op de kaartjes aangaf, waren in de voorbereidingsfase van het kadaster formeel vastgelegd in 1825. Bij die grensbepalingen hadden grenscheidingslijnen die gemakkelijk in het landschap terug te vinden waren, de voorkeur. In de zogeheten processen-verbaal van grensbepaling wordt dan ook waar mogelijk verwezen naar wegen of wateren. Zo liepen delen van de grenzen met Odijk, Bunnik, De Bilt en Baarn midden door de Kromme Rijn, de Haksweetering¹, de Bisschopswetering en de Oude Praamgracht. De grens met Driebergen liep deels langs de zuidzijde van de *Odijker Steeg*.

Overigens waren de schaal waarop

Kuypers zijn kaartjes vervaardigde en de gekozen manier van presenteren van de verschillende elementen niet geschikt voor een gedetailleerde weergave daarvan. Zo lijkt de Bisschopswetering op de Kuyperskaartjes van de gemeenten Zeist, Bunnik en De Bilt voor de volle breedte in de gemeente De Bilt te liggen, terwijl de verdeling in feite half-half is. Ook ressorteert de Kromme Rijn volgens het kaartje van Zeist bij Rijnsoever in zijn geheel onder Bunnik. Op het kaartje van Bunnik zien we dat de grens daar eveneens gewoon door het midden van de rivier loopt. Ook bij de Embranchementsweg geven de Kuyperskaartjes aanleiding tot verwarring. Op het kaartje van Zeist (fig. 7) bevindt deze zich in de gemeente Baarn (onjuist), terwijl dezelfde weg op het kaartje van Baarn in de gemeente Zeist ligt (correct).

ZEIST, 1875

In 1875 verscheen er een nieuwe versie van het Kuyperskaartje van Zeist (fig. 7 en 8). Kennelijk was de oude voorraad op en was er nog wel vraag naar de losse kaartjes of naar de atlassen waarin ze werden opgenomen. Het vernieuwde kaartje lijkt in eerste instantie een kopie van de versie uit 1867. Toch zijn er enkele kleine wijzigingen. Onderaan de kaartjes is de bundel als eenheid van oppervlakte vervangen door de hectare; 4998 bundel blijkt overeen te komen met 4991 hectare. Het aantal inwoners van Zeist is toegenomen van 5250 tot 5500. Ter vergelijking: de inwoneraantallen bedroegen vol-

gens de volkstellingen van 1859 en 1869 4643 respectievelijk 5350. Het station net over de grens met Driebergen heeft een naam gekregen: station Zeist-Driebergen. De aanduiding van hoeve *de Snep* is komen te vervallen. Als nieuwe vermelding is opgenomen *School der Moravische broeders*. De molen *De Hoop*, die in 1867 afbrandde, staat nog steeds aan de Voorheuvel. De molen *De Vriendschap* aan de Bergweg, die er in datzelfde jaar voor in de plaats kwam, ontbreekt. Van de gelegenheid om de tolleren bij Huis ter Heide en bij Den Dolder op te nemen, is geen gebruik gemaakt. Ook vermeldingen als bijvoorbeeld Schoonoord, dat wel is aangeduid op door Kuiper gebruikte basiskaarten, werden niet opgenomen.

BUURGEMEENTEN

De meeste Kuiper-kaartjes uit de gemeentatlas bieden meer details binnen de gemeentegrenzen dan daarbuiten. Dat verschil biedt houvast bij het bepalen van de omvang van het grondgebied van een gemeente. De namen van de buurgemeenten worden, voor zover de ruimte het toelaat, veelal wél weergegeven. Bij Baarn (fig. 2, buiten het kader aan de bovenrand) en Maarn (buiten het papier aan de rand tegen het noord-zuid lopende gedeelte van de gemeentegrens ten oosten van Austerlitz) was die ruimte er niet of nauwelijks.

Bij de grens van de gemeente in de buurt van *Het Kamp van Zeist* is het mis gegaan. Waar op het kaartje uit

1867 Woudenberg staat aangegeven, zou in feite Leusden moeten staan, zoals ook is af te leiden uit Kuipers overzichtskaart van de provincie (fig. 3). Het driehoekige inspringende gebied ten noorden van Austerlitz ligt wel in de gemeente Woudenberg. In de versie van 1875 (fig. 8) is dit weliswaar gecorrigeerd, maar tegelijkertijd sloop er een nieuwe fout in. Leusden en Woudenberg staan op hun plaats. De tekst Maarn staat echter in het grondgebied van Driebergen. Gelukkig was het toch nog mogelijk de gemeentenaam Baarn op te nemen (fig. 7). Kuiper liet echter na om de met een streepjeslijn aangegeven grens met Baarn naar de overkant van de Embranchementsstraatweg te verplaatsen. Alertheid bij het interpreteren van de kaartjes blijft dus geboden.

Bronnen

- * J. Kuiper, *Gemeente-atlas van Nederland*, zesde deel, Utrecht, (Leeuwarden 1868). Herdrukken: (Zaltbommel 1971) en (Groningen 1986). Op internet onder andere atlasenkaart.nl, atlas1868.nl, kaartcadeau.com en genlink.nl.
- * Kranten en tijdschriften: *Utrechtsch provinciaal en stedelijk dagblad*, (14 juni 1864); *Opregte Haarlemse Courant*, (16 juni 1864) en *Tentoonstelling van hulpmiddelen voor den boekhandel*, (augustus 1881).
- * Archief van G.T.N. Suringar en

Hugo Suringar, Allard Pierson, UvA.

- * M. Keyser, 'De laatste kleurders. Kleurinrichtingen in Nederland in de tweede helft van de 19^e eeuw', in: *Caert-Thresoor* 11 (4), (1994), p81-86.
- * Molendatabase.nl.
- * L. Visser, 'Tollen op wegen in Zeist', in: *Seijst* 1996-1, p.1-10 en 1996-2, p.29.

Noot

1 Zie voor de ligging van de toenmalige *Hakswetering* fig. 5 links-onder. Niet te verwarren met de huidige Hakswetering. Deze werd gegraven om het overtollige water uit de wijk Zeist-West af te voeren naar de Kromme Rijn. De wijk werd eind jaren 70 van de vorige eeuw aangelegd. Sinds 2016 is het gebruik van door het kadaster aangeleverde kaartinformatie, met daarin (vooral nog) de naam Hakswetering (zie pdok.nl), voor overheidsinstanties wettelijk verplicht. Anderen staat het vrij voor de nieuwe waterloop de naam *Nieuwe Hakswetering* te gebruiken.

Fig.8 Uitsnede uit het kaartje van Zeist uit 1875. De teksten Leusden en Woudenberg zijn correct geplaatst; de tekst Maarn staat in het grondgebied van Driebergen.

COLLECTIE ZHG.

Zeist schrijft geschiedenis met elektrische auto in 1940

Panorama,
28 november 1940.

JanHein Heimeel

Het is, zeker in Zeist, algemeen bekend dat de eerste glasbak van Nederland in Zeist stond en dat de eerste McDrive in Zeist gevestigd werd. Maar bijna niemand weet dat de eerste elek-

trische auto van Nederland in Zeist gebouwd is. Hieronder volgt het hele verhaal zoals het is opgetekend in *De Zeister Courant* van 20 november 1940.

Eerste Ned. Vierwielige elektrische auto, Constructie van een Zeistenaar.

De heer J.H.J. Floris, eigenaar van een fabriek voor transportmaterialen heeft in zijn werkplaats aan de Emmastraat alhier een vierwielige elektrische auto, Floreat genaamd, geconstrueerd.

Dit vervoermiddel, waarvoor men dus geen benzine of andere brandstof noodig heeft, loopt op accu's, zes in serie, en bovendien een accu, die voor de verlichting, claxon, stoplicht en richting aanwijzers zorgt. Een motor van ½ P/K. is ingebouwd. De stroomsterkte is 36 volt.

Wanneer men het "streamline"-two-seatertje bekijkt, dan ziet men uitwendig althans, weinig, dat van een gewone kleine auto verschilt. Alleen de banden van dit nieuwe voertuig, en dus vanzelfsprekend de wielen, zijn minder fors dan die van een gewone auto. De voorwielen zijn gelijk aan de wielen van een carrier, terwijl de achterwielen van een zwaarder carrierformaat zijn. Op de achterwielen zijn de trommelremmen aangebracht. De snelheid die dit "tijdsvoertuig" kan behalen bedraagt ongeveer 25 km. per uur. De actie-radius is ongeveer 60 km. De Fa. V. Amersfoort te Zeist zorgt voor het aandrijfmechanisme.

De accu's worden door middel van een gelijkrichter bijgevuld, en de ontwerper is zelfs zoo verstandig geweest, om achter in de wagen plaats te reserveren

voor een tweetakt motor, zoodat dus, wanneer er weer volop benzine kan worden gebruikt de "oorlogsauto" toch nog dienst kan doen. Het kruischassis bestaat uit naadlooze vliegtuigbuizen, terwijl de carrosserie is gemaakt van vliegtuig triplex. De wagen is dus vrij stevig, en voldoet aan vrijwel alle eischen, die de moderne auto stelt. Alleen dient men met een matig gangetje genoeg te nemen, en, gezien het accumuladen, geen toeren door het gansche land te maken.

De nieuwe "oorlogsauto" is uitermate geschikt om dienst te doen voor het afleggen van bezoeken in de buurtschappen of naburige gemeenten. De kosten van het rijden zijn, naar men ons mededeelde, belangrijk minder dan die van een benzine verbruikend vervoermiddel.

De bestuurbaarheid is evengoed, kortom, het nieuwe wagentje is een waardige plaatsvervanger van de benzine eischende auto. Ook de twee zitplaatsen zijn ongeveer gelijk aan die van de D.K.W. auto's. Het zijn stalen fauteuils.

De materialen, die de heer Floris gebruikt zijn nog voldoende in voorraad, zoodat de fabricage van dit praktische vervoermiddel voorlopig normaal doorgang kan vinden. Verleden week heeft de eerste nieuwe auto een alleszins geslaagde proefrit gehouden door de Zeister straten.

Alle manoeuvres werden met succes uitgevoerd en deze eerste rit heeft dan ook aan alle verwachtingen voldaan.

Dit eerste exemplaar was trouwens reeds lang besteld en wij twijfelen er niet aan of nog meerdere orders zullen volgen. De prijs valt erg mee.'

Opmerkingen

- De heer Joannes Henricus Josephus Floris (1894-1970) was in 1921 getrouwd en was in 1935 met zijn vrouw en twee kinderen naar Zeist verhuisd alwaar nog twee kinderen geboren werden. Het gezin woonde aan de Harmonielaan 25.
- Gijsbert van Amersfoort (1912-1946), zoon van Gijsbert van Amersfoort (1876-1940) had een auto- en rijwielwerkplaats aan de Slotlaan 39, thans nr. 219.
- Ondanks veel zoeken zijn er geen andere gegevens over de Floreat gevonden.
- De schrijver van dit artikel, een natuurkundige, is niet verantwoordelijk voor de foute vermelding van een stroomsterkte van 36 volt. Volt moet hier namelijk ampère zijn.

Grafsteen op de Oude Algemene Begraafplaats aan de Bergweg. Tekst op de steen (naar Cor Verboom): 'Die in de zoon geloofd die heeft het eeuwige leven. Joh. 3 Vs. 36 / Constantijn Willem Ferdinand Baron van Lynden / Geboren te Nijmegen 29 Dec. 1808 Overleden te Zeist 3 Juli 1876 Gezang 22 / Dr. Johan Jacob Baron Mackay / Geboren te Amerongen 2 Nov. 1869 Overleden te Zeist 22 Nov. 1902 Gezang 130 Vs. 6 / J.M. Baronesse van Lynden - van Hasselt / Geboren te Arnhem 7 Nov. 1822 Overleden te Zeist 2 Nov. 1908 Psalm 23 / Etta / Geboren te Breda 5 Maart 1846 Overleden te Zeist 19 Aug 1928 Lukas 20 Vs. 36'.

FOTO HUGUETTE MACKAY

Aanvulling op 'De laatste bewoners van Veelzicht', delen 1 en 2

(*Seijst* 2021-IV en 2022-I)

Jan Peter van 't Sant

De redactie van *Seijst* ontving na de publicatie van het tweedelige artikel over de laatste bewoners van Veelzicht van de auteur, mw. Huguette Mackay, nog de volgende aanvulling.

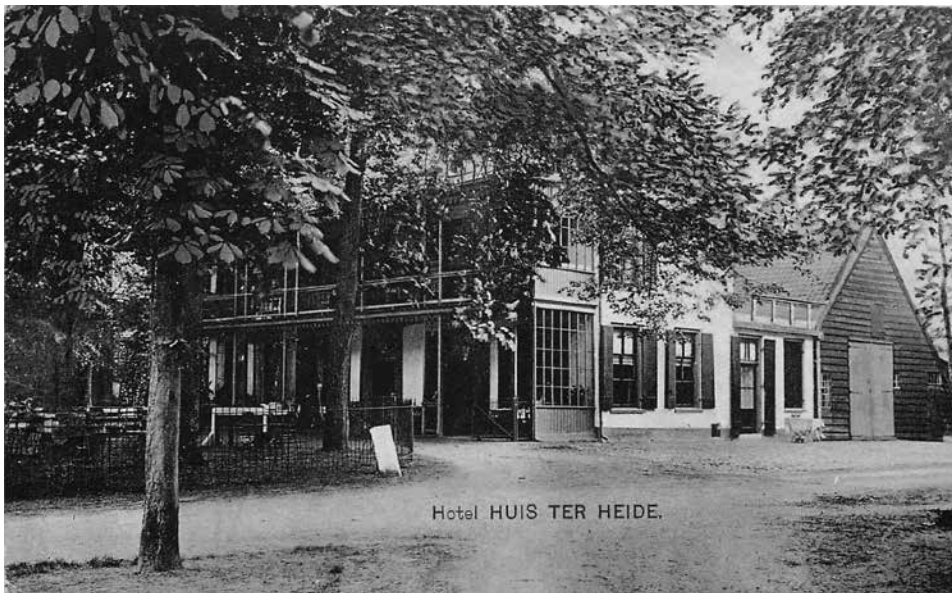
'Gisteren [10 februari 2022, *red.*] was ik op de Oude Algemene Begraafplaats in Zeist en zag voor het eerst het graf van de familie Van Lynden waar mijn betovergrootouders Van Lynden-van Hasselt, de jonggestorven oud-oom Jan Mackay en ook Etta liggen. Opvallend, vond ik, dat op de grafsteen alleen "Etta" staat gebeiteld, met haar plaats en data van geboorte en

overlijden en een verwijzing naar een tekst uit de Bijbel [Lukas 20:36, *red.*]. De anderen die in het graf liggen, staan op de steen met hun volledige doopnamen en adellijke titels. (...)'

Lukas 20:36 luidt: 'Want zij kunnen niet meer sterven, want zij zijn den engelen gelijk; en zij zijn kinderen Gods, dewijl zij kinderen der opstanding zijn' (tekst uit de tijd van Etta). Moderne versie: 'Want zij kunnen niet meer sterven, omdat zij gelijk zijn aan engelen. En zij zijn kinderen van God, omdat zij kinderen van de opstanding zijn.'

Uit de collectie

HUTSCHENREUTHER IN HUIS TER HEIDE

Karen Veenland-Heineman

Onlangs is onze collectie uitgebreid met serviesgoed van Hotel Het Huis ter Heide.¹ Er zit

een mooi verhaal aan vast, dat de schenkers ons bij de overdracht meedeelden.²

HET SERVIES

De schenking bestaat uit twee schalen, een juskom, een sauskom en een schaal met handgrepen. De stukken zijn van wit porselein, voorzien van donkergroene randen. Elk stuk is versierd met een donkergroene banderol met opschrift 'Het Huis ter Heide.', omringd door rozen. Aan de onderzijde is het fabrieksmerk van Hutschenreuther

zichtbaar. Deze fabriek, in 1814 door Carl Magnus Hutschenreuther in Hohenberg an der Eger (Beieren, Duitsland) gesticht, vervaardigde vanaf de jaren 80 van de 19^e eeuw gedecoreerd tafelservies en hotelporselein. De verschillende merken wijzen op vervaardiging in de periode 1901-1933. Een tweede merk is van de Nederlandse agent, Gebroeders J.H. Derksen in Den Haag.

VAN HERBERG TOT HOTEL

Op de hoek van de Amersfoortseweg en de Hobbemalaan ligt aan de westzijde een onopvallend bosje. Tot 50 jaar geleden stond daar Hotel Huis ter Heide, waarvan de laatste resten in 1971 zijn afgebroken. Hoe oud het gebouw toen precies was, is niet te zeggen. Wel is bekend dat het op een historische plek lag, namelijk ter plaatse van de herberg, die Jacob

Detail van een kaart uit 1677 door B. de Roij, met in het midden 'T hujs ter Heijde aan de Amersfoortsen Wegh.

COLLECTIE HET UTRECHTS ARCHIEF

Hotel Huis ter Heide, begin 20e eeuw.

DEZE EN OVERIGE ILLUSTRATIES: COLLECTIE ZHG

Het hotellogo op het servies.

Splinter er in 1654 stichtte. Zijn 'tapstede' stond in vak 20 van de in 1652 aangelegde weg tussen Utrecht en Amersfoort, de 'Wegh der Weegen'. Uit 1655 stamt de oudste vermelding: *'Op heden den XX Aug. 1655 aen 't Huys ter Heijden geconvoceert ende vergadert zijnde ...'*³ De buurtschap, die zich rond de herberg ontwikkelde, kreeg dezelfde naam. In de loop van de tijd is de herberg verbouwd en uitgebreid. Ook stonden er verschillende bijgebouwen,

zoals schuren, een bakhuys, twee hooibergen en later een paardenstal. De herberg profiteerde vanaf de 19^e eeuw van de toenemende mobiliteit. Eerst als pleisterplaats en wisselpost voor de paarden op de route Utrecht-Amersfoort, later als hotel voor toeristen op zoek naar rust en frisse lucht. De serre over de volle breedte van de gevel en de lommerrijke tuin hebben ongetwijfeld bijgedragen aan het comfort. Met de komst in 1901 van het lokaaltreintje

Utrecht-Zeist met station Huis ter Heide tegenover het hotel verbeterde de bereikbaarheid. Ook de tramlijn Zeist-Amersfoort liep langs het hotel. Maar de Amersfoortseweg werd ook steeds breder en drukker. In 1967 viel het doek.

RUSTHUIS DE HORST

In 1965 stond aan de Ruijsdaellaan 12 Villa De Horst te koop.⁴ Het echtpaar Nauta kocht het pand en vestigde er een eenvoudig 'bejaardenrusthuis'. Uit de boedel van het hotel kocht de heer Nauta in 1967 het gehele Hutschenreuther servies. De bewoners van De Horst hebben dus gegeten van het hotelservies met de zwerige opdruk 'Het Huis ter Heide'. In 2000 sloot De Horst haar deuren. Na het overlijden van de heer Nauta in 2012 heeft de familie een deel van het serviesgoed bewaard en in 2020 geschonken aan het Zeis-

Twee schalen.

ter Historisch Genootschap. Met het servies kwamen nog twee interessante objecten mee: een scharnier en een grendel van het oude hotel, die de familie Kabbes-Nauta op het terrein rond 1971 hebben gevonden.

Noten

1. Ook bekend als Hotel 't Huis ter Heide of Hotel Huis ter Heide. Op prentbriefkaarten vaak met toevoeging 'Soesterberg'.
2. Met dank aan de heer en mevrouw Kabbes-Nauta in Veenendaal.
3. K.W. Galis, 'De herberg "Het Huis ter Heide"', in: *Bulletin van de Van de Poll-Stichting*, 1971, nr. 4, pp. 16-24. De eigenaren van de kavels vergaderden over de aanleg en het onderhoud van de nieuwe weg tijdens maaltijden in de herberg van Splinter.
4. Wim Nuijen, 'Hoe een rusteloos paar zich inzet voor rusthuizen

(en de rest)', in: *Buurtjournaal Buurt- en Belangenvereniging Huis ter Heide*, september 2012. De titel betreft de opvolgers van de heer en mevrouw Nauta,

het echtpaar Bijleveld, dat een nieuwe woonvorm voor ouderen ontwikkelde (Residentiële & Ambulante Service en Zorg).

Schaal met handgrepen.

De juskom.

Het merk van Hutschenreuther uit de periode 1901-1933 op het servies.

ZHG-voorzitter Flora de Vrijer (l.) overhandigt de De Monté ver Lorenpenning aan Marja Vermeulen (r.).

ALLE FOTO'S BIJ DIT ARTIKEL
VAN ANJA TER AVEST

Van het Bestuur

ALGEMEEN

Er is veel veranderd sinds het verschijnen van *Seijst* 2022-I. De Corona-pandemie is voor dit moment niet meer aanwezig in ons land. De deskundigen zeggen wel dat Corona niet weg is en dat we het najaar moeten afwachten hoe het zich verder zal ontwikkelen, maar voor nu: er mag en kan weer veel.

We hebben al onze activiteiten weer opgestart zoals: de ZHG-tafel iedere

dinsdag in het HIP, het Historisch Café is er weer evenals een filmvoorstelling in het Lichtpunt. En voor de 2e helft van het jaar zijn alle voorbereidingen getroffen. Zie voor verdere informatie de Nieuwsbrief.

BESTUUR

Marja Vermeulen - de De Monté ver Loren Penning

Het bestuur heeft besloten om Marja Vermeulen dit jaar de zilveren De Monté ver Loren legpenning te

geven. Dit om haar te eren voor al het werk dat zij voor de geschiedenis van Zeist heeft betekend en nog betekent. De uitreiking vond plaats op een zeer geanimeerde medewerkersavond van het ZHG op 28 maart 2022. Deze legpenning wordt uitgereikt aan iemand 'die zich als

bestuurder, auteur of faciliteerder in hoge mate verdienstelijk heeft gemaakt voor het levend houden van de geschiedenis van Zeist en in het bijzonder voor het Zeister Historisch Genootschap'.

Marja heeft zich vele jaren met pas-

sie, inzet en doortastendheid ingespannen om de grote wens van het ZHG te verwezenlijken, namelijk: 'wij willen met de gemeente onder één dak zitten omdat dat in het belang is voor alle onderzoekers van de geschiedenis van Zeist en voor alle Zeisternaren die iets willen weten

**Aftredend Seijst-
redacteur Herman
Beudeker.**

over hun gemeente'. Deze wens is in vervulling gegaan: het ZHG is nu al vele jaren gehuisvest in het gemeentehuis. Maar meer dan dat was het belang van haar voorzitterschap van de kerngroep van het Geheugen van Zeist (GvZ, de voorloper van de huidige vereniging), niet alleen als voorzitter maar ook als bedenker en uitvoerder van allerlei activiteiten van het GvZ. Een vermelding apart is de historische doedag waarvan zij de bedenker, trekker en een aantal jaren de uitvoerder is geweest, samen met haar familie, vrienden en leden van het GvZ. Marja blijft actief, als Gilde Gids op de Zeister Bosrust en zeer betrokken bij de struikelsteentjes die in Zeist worden gelegd.

Een welgemeende felicitatie van ons allen is hier op zijn plaats.

REDACTIE

Na 7 jaar hebben we helaas van Herman Beudeker afscheid moeten nemen als een van de redacteuren van Seijst. Herman is een paar jaar geleden verhuisd naar Langbroek en dat vermindert automatisch de band met Zeist. We zijn Herman zeer erkentelijk voor zijn waardevolle bijdragen al die jaren en wensen hem alle goeds toe.

Helaas heeft onze tweede oproep voor redacteuren (nog) niets opgeleverd. Wilt u, onze trouwe donateur, bij uzelf te rade gaan of het wat voor u is, of anders ons opmerkzaam maken op mogelijke kandidaten?

'Vriheyten is om gheen ghelt te coop'
Het boekje met bovenstaande titel is door onze redacteur Dick van de Kamp geschreven.

Het beschrijft het korte leven van verzetsstrijder Leendert Edelman (1906-1945). Het boekje is op 7 maart 2022 gepresenteerd op een kleine bijeenkomst in het gemeentehuis (Coronatijd). Het is het tweede boekje van Dick van de Kamp over een verzetsstrijder en hopelijk volgen er nog meer. Het is zoals gebruikelijk bij het ZHG te koop.

JUMBO-boek – Historisch Zeist –

Het Jumbo-boek heeft ons de af-

gelopen maanden nog sterk bezig gehouden. Vele boeken zijn nog gevuld met alle plaatjes dankzij de inzet van velen op dinsdagmorgens in het HIP. Zoals het er nu naar uitziet kunnen scholen en verzorgingshuizen, wanneer ze dat willen, een exemplaar krijgen.

TEN SLOTTE

Zoals altijd kunt U uw vragen, opmerkingen en/of suggesties via de e-mail stellen: info@zhg.nl of telefonisch 06 21 82 78 78.

Namens het bestuur,

Flora de Vrijer, voorzitter

Auteur Dick Van de Kamp (r.) overhandigt zijn boek over verzetsstrijder Leen Edelman aan diens zoon Hans (l.).

